

BASPA ISINDE KORREKTURANIŇ ORNI HÁM ÁHMIYETI

Saribayeva Nilufar Kamalatdin qızı

*Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti “Baspa isi hám redaktorlıq”
qánigeliginiń magistranti*

Rezyume: *Maqalada avtor korrektura túsiniǵı, baspa jumısında korrekturaniń tutqan orni hám baspa sapası ushın áhmiyeti, korrektordiń wazıypaları, korrektorlaw basqışları haqqında sóz etken. Sonday-aq tekst ústinde islewdiń tiykarǵı basqışları, tiykarınan grammatikalıq, orfografiyalıq, punktuaciyalıq hám stilistikalıq jaqtan dúzetiw proceslerin ilimiy tiykarda analiz etedi.*

Tayanış sózler: *tekst, redaktor, korrektor, korrektura, baspa sapası.*

Резюме: *В статье автор рассказывает о понятии корректуры, роли корректуры в издательской деятельности и ее значении для качества издательства, задачах корректора и этапах коррекции. Также на научной основе анализируются основные этапы работы над текстом, в основном процессы грамматической, орфографической, пунктуационной и стилистической коррекции.*

Ключевые слова: *текст, редактор, корректор, корректура, издательское качество.*

Summary: *In the article, the author discusses the concept of proofreading, the role of proofreading in publishing, its importance for publishing quality, the duties of proofreaders, and the stages of proofreading. It also scientifically analyzes the main stages of working with text, primarily the processes of grammatical, orthographic, punctuation, and stylistic correction.*

Keywords: *Text, editor, proofreader, proofreading, publishing quality.*

Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózliginiń IV tomında korrektura hám korrektor terminine tómendegishe sıpatlama berilgen: “Korrektura at. Terilgen tekstte ketken tipografiyalıq qátelerdi dúzetiw. Korrektor at. – korrekturani oqıytuǵın baspa, gazeta yamasa tipografiya xızmetkeri” [1, 184]

“Korrektura” sózi latinsha bolıp, “dúzetiw” degen maǵanani bildiredi. Baspa jumısında tipografiya usılında kóbeytiw ushın tayarlanǵan nusqa korrektura delinedi. Korrekturadan maqset – basılǵan tekstti tiykarǵı nusqaǵa tolıq sáykesligin hám teksttiń talap dárejesinde bolıwın támiyinlew bolıp tabıladı.

Baspa jumısında redaktor hám korrektordiń wazıypaları óz ara baylanıslı bolsa da, olar juwapkershilik dárejesi jaǵınan keskin parıq qıladı. Redaktor – teksttiń ideyalıq baǵdarı, mazmunı, kompoziciyasın belgileydi; avtor menen isleydi, ilimiy logikalıq, kórkem hám uslublıq bir pútinlikti támiyinleydi; shıǵarmanıń strukturası,

haplar dizimi, izertlewdiń ilimiy tiykarlanganlıǵı ushın juwapker; zárúr bolǵanda tekstti qısqartadı, keńeytedi, qayta dúzedi. Korrektor tayar bolǵan tekstti texnikalıq tárepten tuwrılaw menen shuǵıllanadı; imla, irkilis belgileri, grammatikalıq qáteler, nadurıs terilgen sózlerdi dúzetedi; teksttiń texnikalıq standartlarǵa sáykesligin (shrift, interval, cifrlaw, siltemeler) tekseredi. Redaktordıń jumısı qoljazba kelgen waqıttan baslap tap baspaǵa tapsırılǵanǵa shekemgi dáslepki basqıstıan baslanadı, al korrektor sońǵı basqıstıa iske kirisedi hám maket tayın bolǵannan soń redaktorlawdan keyingi qátelerdiń tekstke tiyisli orınlarǵa durıs jaylastırılıwin tekseredi.

Korrektura tekstleri bir-birinen parıq qıladı. Olardan biri – granka. Granka bir-birine baylanıslı, tıǵız qatarlar jıyındısı, kólemi tárepinen belgilenbegen hám sheklenbegen boladı. Ekinshi – vyorska – barlıq tárepten kompoziciyalıq tamamlanǵan baspa teksti. Vyorska – baspa normalarına tuwra keletuǵın, qatań belgilengen kólemde boladı. Qaǵaz betine texnikalıq qurallar járdeminde basılǵan belgili tártip berilgen bólek-bólek tekstler birikpesi. Taza bet – baspa tirajın basıw procesinde alınǵan texnika qurallarında tekstke dúzetiwler kiritip basılǵan qaǵaz beti. Nishana nusqa tayar bolǵan baspa shıǵarma, hújjettiń dáslepki úlgi nusqası. Bul nusqaǵa kóre shıǵarılıp atırǵan baspa rásmiylestiriledi hám daǵazalawǵa qarar etiledi. Bul procestiń túrli basqıshlarında tipografiya xızmetkerleri tárepinen baspanıń barlıq kórsetpeleri tolıq orınlanǵanba yaki joq pa tekserip shıǵıladı hám bul baqlaw procesi razryad salıstırıw dep ataladı. [Z.T. Taxirow “Nashr jarayoni asosiy bosqichlari”]

Tómende korrektor dúzetiwi lazım bolǵan obyektlerdi kórip shıǵayıq.

Punktuaciya – hár qıylı tillerde hár qıylı irkilis belgileri hám grammatikalıq qaǵıydalar bar, bular oqıwshıǵa jazba tekstti ańsat qabil etiw, onı anıq hám durıs túsiniw imkaniyatın beredi. Orfografiyaǵa ámel etilmegen, barlıq punktuaciyalıq belgileri joq tekstti oqıw qıyın bolıwı menen bir qatarda, irkilis belgilerisiz ayılǵan pikirlerdi túsiniw de qıyın. Punktuaciya máselesinde grammatika qaǵıydaların úyreniwdiń ózi jetkilikli emes. Kóbinese, irkilis belgileriniń qollanılwı teksttiń stillik tonı hám funkciyası menen de belgilenedi. Kórkem ádebiyat, ilimiy ádebiyat, ilimiy izertlewler, publicistika baǵdarındaǵı maqalalardıń hár biriniń mazmunın tuwrı hám anıq ashıp beriwge járdem beretuǵın ózine tán ózgeshelikleri bar. Tek ǵana gáplerdiń grammatikalıq dúzilisin emes, al kórkem ádebiyattaǵı hár qıylı intonaciyalıq hám mánilik ózgesheliklerdi sáwlelendiriw ushın punktuaciya dan paydalanıwdiń áhmiyeti úlken.

Orfografiya – korrektura procesinde teksttiń til normalarına sáykes jazılıwın támiyinlewshi tiykarǵı faktor sıpatında qaraladı. Orfografiya – tildiń sóz hám formaların durıs jazıw qaǵıydaların belgileydi, baspa jumısında tekst sapasın arttırıwda áhmiyetli wazıypa atqaradı. Sol sebepli korrektura procesiniń úlken bólegi orfografiyalıq qátelerdi anıqlawǵa qaratıladı. Ilimiy kózqarastan orfografiyanıń korrekturadaǵı wazıypası, teksttiń struktura, ideya yaki mazmunına emes, bálki onıń jazba formadaǵı mánisine qaratılǵan. Korrektor teksttegi leksikalıq birliklerdiń durıs jazılǵanlıǵı, qospa hám bólek jazıw qaǵıydalarına ámel etilgen-etilmegenligi, sonday-aq

ózelestirme sózlerdiń imlası ádebiy til normalarına maslǵın tekseredi. Ásirese ilimiy, rásmiy hám sabaqlıq janrlarına tán tekstlerde orfografiyalıq anıqlıq joqarı talap dárejesinde boladı. Sebebi, bul túrdegi tekstlerde qátelerdiń bolıwı, informaciyanıń isenimliligine kerı tásirín kórsetiwi múmkin.

Stilistika – tildiń ámeliy, kommunikativlik qollanıw procesin úyrenetuǵın ilimiy baǵdar bolıp, tekst jaratıwda, onı analizlewde redaktorlaw hám bahalawda áhmiyetli teoriyalıq hám ámeliy tiykar bolıq xızmet qıladı. Ilimiy, rásmiy is júritiw, publicistikalıq, kórkem hám sóylew stilleri tildiń túrli kommunikativ sharayatlarında qanday qollanıwın kórsetedi. Stilistika bolsa bul stillerdiń hár birine tán til quralları, ańlatıw formasın ózine tán qásiyetlerin analiz qıladı.

Ayırım waqıtları sonday jaǵdaylar da ushırap turadı: shıǵarmada ya redaktorlıq ya texnik redaktorlıq ya korrektorlıq jumısları ámelge asırılmaǵanlıǵı, tiraj basıw aldınan baqlaw nusqaları alınbaǵanlıǵı belgili boladı. Buǵan sebep, bizińshe, artıqsha shıǵınlardan qashıp, avtor barlıq juwapkershilikti óz moynına alıwı hám shıǵarmanıń buyırtpa tiykarında basıp shıǵarılǵanlıǵı bolsa kerek.

Korrektura nusqaların tekseriwde redaktor shıǵarmanı jáne bir basınan dıqqat penen tekserip shıǵıwı shárt, sol menen birge korrektorlıq dúzetiwlerdi de kózden ótkeredi. Bunnan tısqarı ol súwretler, kestelerdi ulıwma, baspa formasın bahalaydı. Qullası, barlıq mashqalalardı – korrektorlar, texnikalıq redaktorlar, xudojnikler, dizaynerler hám basqalar qoyǵan sorawlardı sheshedi.

Korrektura nusqaǵa kiritilgen dúzetiwlerdi eki túrge ajratıw múmkin: baspa dúzetiwleri hám avtor dúzetiwleri.

Búgingi kún ámeliyatında bunday dúzetiwlerdi ámelge asırıw boyınsha eki pikirdi ushıratıw múmkin. Birinshisi, dúzetiwlerdi kiritiwdi sheklemew, ekinshisi bolsa sheklew-shegaralaw. Hár eki pikir tárepdarları ózlerin haq ekenliklerin «kúshli dáliller» menen tastıyıqlaydı. Biraq, kóp jıllıq tájiriye sonday-aq búgingi kún ekonomikası sonı kórsetedi, joqarıdaǵı eki pikir de qabıl etilmeydi. Eger korrektura nusqada kóp dúzetiw kiritiwge tuwra kelse, bul avtor, korrektor hám redaktordıń kemshiligi, tájiriyesizligi aqibeti esaplanadı. Usı orında dúzetiwler kiritiwde bir norma bar ma degen soraw tuwıladı. Búgingi kúnde bunday norma joq. Norma – ilajı barınsha qáte jiber mew, sebebo hár bir qáte baspa paydasınıń qısqarıwına alıp keledi. Bunday jaǵdaylarda kórilgen zıyan tek ayıplı (avtor, korrektor, redaktor hám.t.b) esabınan qaplanadı. Eger avtor yaki baspa dúzetiwleri zárúr bolsa, ilajı barınsha tekstti qayta termew jolın izlew lazım. Eger, álbette qosımsha qılmaw yaki qısqartpawdıń ilajı bolmasa, onda sol bet yaki eki-úsh betten yamasa baspa tabaqtan aspawı kerek. Eger bir baspa tabaq yaǵnıy 16 betten assa, bul keńeyiw yaki qısqarıw menen baylanışlı jılısıwlar sebepli túrli mashqalalar kelip shıǵadı.

Redaktor korrekturanı oqıw procesinde ayrıqsha itibardı shıǵarmanıń muqabasına, titulı, temaları, annotaciyası, túsindirme hám qosımshalarına qaratadı. Qullası korrektura oqıw – redaktordıń áhmiyetli wazıypası esaplanadı. Bul basqışta

redaktor yetekshi statusin saqlagan halda kitapti jaratıwda qatnasıwshı baspa barlıq xızmetkerleriniń jumısın jámlestiredi.

Redaktorlaw, baspa procesine kompyuter, informaciya texnologiyaları hám sistemalarınıń engiziliwi menen birqansha ózgerisler júz berdi. Atap aytqanda bul ózgerisler redaktorlar procesin de shetlep ótpedi. Redaktor hám korrektor wazıypası da ózgerdi. Kópshilik jaǵdaylarda korrektura oqıp shıǵıw menen sheklenedi. Zamanagóy korrektorlar pútkil redaktorlaw hám baspa proceslerin jaqsı biliwi, onıń ózine tán qásiyetlerin túsiniwi hám normalıq hújjetlerdi jaqsı biliwi kerek.

Juwmaqlap aytqanda, baspa jumısında korrektura procesi tek ǵana texnikalıq basqısh emes bálki, teksttiń ilimiy, stillik hám lingvistikalıq tárepten qátesiz bolıwın támiyinleytuǵın tiykarǵı filologiyalıq jumıs sıpatında óz kórinisin tabadı. Korrektor tekst ústinde alıp baratuǵın jumısları baspanıń ilimiy-teoriyalıq dárejesin belgilewshi tiykarǵı faktorlardan biri bolıp, redaktorlıq procesiń tiykarǵı bólimin quraydı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги. IV том. – Нөкис, “Қарақалпақстан” баспасы. 2023. – 401 бет.
2. Tohirov Z. T. Adabiy tahrir. Nashr jarayoni asosiy bosqichlari. – T.: Tafakkur bo'stoni. 2015.